

MARIA MÅRSELL

MILITARISMENS ONTOLOGI

Krig och fred som mänskliga existensvillkor i
Frida Stéenhoffs *Stridbar ungdom* och Elin Wägners *Släkten
Jerneploogs framgång*

Den västerländska historieuppfattningen präglas av en militär temporalitet. Krig och konflikt markerar traditionellt förändring på en horisontell tidslinje där perioder av fred framställs som mindre intressanta mellanrum. Krig har en framskjuten ställning inom historieforskningen och har ända sedan antiken betraktats som något predestinerat människan. Tidigast under 1700-talet får tanken om att avskaffa kriget fäste och först mot slutet av 1800-talet organiseras den moderna freds rörelsen.¹ Idéer om fred har trots detta en lång, men förbisedd, tradition.² Fred kan förstås som krigets marginaliserade motdiskurs; en marginalisering så påtaglig att det går att tala om en *militarismens ontologi*, där militarismen reglerar mänskligt vara utifrån föreställningen att krig är en del av den mänskliga naturen medan fred förstås som en accidens.³ Annorlunda uttryckt: krig är nödvändigt för mänskligt vara, fred är det inte. Med det menas inte att militarismen är en ontologisk förutsättning för mänskligt liv, däremot att det finns en lång idétradition – även inom freds rörelsen – som förutsätter att så är fallet. Denna idétradition internaliserar

i såväl samhällskroppen som den mänskliga kroppen och genererar militariserade kroppar. Syftet med den här artikeln är att på litteraturvetenskaplig väg spåra och etablera en grund för en kritik av föreställningen om att krig är en del av den mänskliga naturen. Som Claes Ahlund och Sofi Qvarnström visat både inskräps och kullkastas militarismen som ideal i litteraturen.⁴ Ansatsen i den här artikeln är att synliggöra en motdiskurs i skönlitteratur som tematiserar fred.

I Sverige kan Frida Stéenhoff (1865–1945) och Elin Wägner (1882–1949) räknas till de mest framstående författare som engagerat sig för fred.⁵ Utforskandet av fred som idé är ett återkommande, men underbeforskat, tema i deras skönlitterära författarskap. Jag ska här fokusera på Stéenhoffs drama *Stridbar ungdom* (1906) och Wägners roman *Släkten Jerneploogs framgång* (1916), båda verk som undersöker hur militarismen påverkar människans existensvillkor. Min läsning tar avstamp i två frågeställningar: vilka återverkningar har en föreställning om militarismens ontologi på kroppar i *Stridbar ungdom* och *Släkten*

Jerneploogs framgång, och hur utmanas denna föreställning?

En historieskrivning som premierar berättelser om krig bidrar till ett upphöjande och legitimerande av detsamma och koncentrationen på ett militärt då skänker i sin tur ära och glans åt ett militärt nu. Artikelns teoretiska utgångspunkter tas därför i Giorgio Agambens förståelse av begreppet potentialitet – som i denna kontext kan sägas tala emot idén om en militaristisk ontologi – liksom i föredraget ”Art, Inactivity, Politics” (2007) om maktens relation till ära, samt i Michel Foucaults inledande föreläsningar i *Samhället måste försvaras (Il faut défendre la société, 1976)* som bland annat undersöker konsekvenserna av krigets verkan på såväl samhällskropp som mänsklig kropp.

Den militariserade kroppen

I introduktionen till ett temanummer om militariserade kroppar i *Body & Society* skriver John Armitage att militariserade kroppar innefattar fler kroppar än de som befinner sig inom traditionellt militära sammanhang.⁶ I samma nummer analyserar Michael J. Shapiro språkets betydelse för omvandlingen av civila kroppar till militariserade kroppar i Michael Ciminis *Deer Hunter* (1978). Shapiro menar att bristande artikulationsförmåga hänvisar militariserade kroppar till ett stagnerat tillstånd av ritualer och invanda mönster, där förändring endast styrs av slumpen. Den ”lingvistiska klaustrofobin” möjliggör också delaktighet i, och utförande av, fientliga handlingar som inte har någon direkt koppling till det egna livet.⁷

Läst i ljuset av föreställningen om militarismens ontologi kan Shapiros ingång i relationen mellan språk och militariserade kroppar breddas till en fråga om behovet av att etablera ett språk för vad fred är, eller snarare skulle kunna vara, bortom negationer som icke-krig. Jag menar att undersökningen av fredstematik utifrån ett skönlitterärt material möjliggör en alternativ ingång till förståelsen av det relationella förhållandet mellan militarism och fred.

Katarina Leppänen och Therese Svensson har adresserat möjligheten att systematiskt läsa fram och pröva litterärt gestaltade idéer för att på så vis återaktivera dem i relation till samtida (feministisk) teori.⁸ Metoden är relevant även i den här undersökningen, som problematiserar den gängse och inom historieskrivningen reproducerade bilden av fred som ett verklighetsfrämmande projekt och belyser fred som krigets marginaliserade motdiskurs.

Den kollektiva kroppen

Wägner skrev *Släkten Jerneploogs framgång* efter att ha deltagit i den internationella kvinnokongressen för fred i Haag 1915. Romanen kretsar kring specerihandlare Ingar Gunnarsson i Gustavsfors som engagerar sig för fred, kvinnosak och solidaritet. Ingars föreställning om ett gott samhälle går på tvärs mot den inflytelserika och patriotiska landshövdingfamiljen Jerneploogs dito. När världskrig bryter ut intar Sverige en neutral hållning samtidigt som mobiliserande insatser tar vid på samhällets alla nivåer. Ingar kämpar för att ansluta Gustavsfors arbetande kvinnor till en kooperativ förening för att hålla matpriserna nere och undvika svält under kristiden. I ett lokalt sammanträde över klassgränserna strax efter krigsutbrottet skymtar hon: ”[...] den tid, då man till och med skulle förstå varandras språk i de stora gränsskiljande spörsmålen och så vara redo att våga något större, att räcka ut sina händer över stadsgräns och statsgräns. Det fanns händer att fatta och hjärtan att tala till [...]”⁹ Krigsutbrottet omsluter samhällskroppen och intensifierar militariseringen av kroppar både inom och utom försvaret, men samtidigt är det just kroppar som kan göra motstånd mot militarismen och kriget. Ingars tankar kan relateras till föreställningen om en kollektiv kropp. I *e-flux journals* temanummer om den kollektiva kroppen skriver Ana Vujanović om förhoppningarna att covid-19 på sikt kommer att förändra hur vi lever tillsammans och visar omsorg för varandra. Vujanović menar att

åtgärderna mot pandemin ger sken av att vara en kollektiv kamp mot ett virus i en kollektiv kropp, trots århundraden av splittring och segregation mellan klasser, sociala grupper, nationer och identiteter. Föreställningen om den kollektiva kroppen förblir en fantasi om den inte innefattar social förändring som värnar alla kroppar.¹⁰ Ingars vision om händer som fattas över nationsgränser kan i ljuset av detta förstås som att fred banar väg för en kollektiv kropp – i bemärkelsen hela mänsklighetens kropp – medan militarismens kollektiva kropp är villkorad och begränsad.

Idén om militarismens inskränkta kollektiva kropp kontra mänskligheten som en kollektiv kropp är en återkommande figur i *Släkten Jerneploogs framgång* och *Stridbar ungdom*. *Stridbar ungdom* skrevs i samband med unionsupplösningen mellan Sverige och Norge men har ett universellt perspektiv och anses vara Sveriges första anti-krigsdrama.¹¹ Rollerna och platsen för handlingen introduceras i allmänna ordalag och indikerar att dramat hade kunnat utspelas i en övre medelklassfamilj, i ett europeiskt land vilket som helst. Vi befinner oss i Melatos villa där Marco Melato, professor i historia, är i färd med att slutföra sitt livsverk *Början av nyare tiden*. Han uppfattar endast det redan vedertagna som realiserbart och värt att uppmärksamma, en hållning som inbegriper en idé om en trög, rentav stillastående, tillvaro där en militaristisk historia per automatik innebär ett militariserat nu. Den gör honom också parodiskt världsfrånvärd som när han i slutet av pjäsen, mitt under pågående militärstrejk, förfärat utbrister: ”Avväpningen? – Men den är ju ingen vetenskapligt erkänd realitet? Den förekommer inte i den historiska utvecklingen.”¹² Marcos inställning ligger i linje med den realistiska fredstanken. Hans son Flor sällar sig i stället till den idealistiska fredstanken.¹³ Flor är involverad i den aktuella debatten om försvarets vara eller icke vara. Han betraktar freden som en ”väpnad fred”: en pseudofred som kostar multum men som aldrig kan skapa trygghet på grund av ”[...] den skändliga möj-

ligheten, att man skall vara tvungen att skjuta ned medmänniskor, som man håller med. På befallning av uniformerade, ordensprydda förbrytare, som man står emot.”¹⁴ En liknande tanke återfinns hos Foucault som menar att ”[...] politik är krigets fortsättning med andra medel.”¹⁵ Krigstillståndet är den politiska maktens fundament och makten har sin förankring i ett styrkeförhållande som är resultatet av krig. Detta styrkeförhållande fortsätter i, så kallad, fredstid att yttra sig som ett tyst krig, i exempelvis ekonomiska orättvisor och ojämlikhet, språket och kroppen.¹⁶ Förväntningarna är också höga på att Flor ska upprätthålla och allra helst förstärka sin redan privilegierade sociala ställning genom att gifta sig med sin kusin Regina. Regina har uppfostrats till en fullfjädrad officershustru av sin mor Generalskan och i Generalskans plan ingår också en militär karriär för Flor, men alltsammans går naturligtvis i stöpet:

FLOR

Jag anser inte som min skyldighet att tillbringa mitt liv i fängelse. Därför inlämnar jag först en ansökan att slippa exercera. Den blir naturligtvis lämnad utan avseende. Då flyttar jag utomlands. I krig går jag aldrig. Och varför skulle jag då öva mig i krig? Det är mig omöjligt att vara bödel. Be mig lika gärna bli människoätare som soldat. För mig är det bara en nyans mellan att slakta och äta.¹⁷

Flors linje mellan bödeln, soldaten och kannibalen har en genklang i Stéenhoffs föredrag *Krigets herrar – världens herrar* (1915).¹⁸ Där framställs krig som en reaktion medan fred står för utveckling av mänskligheten som gemenskap. Utvecklingen av den mänskliga civilisationen har, enligt Stéenhoff, två milstolpar. Den första nåddes när människor upphörde med kannibalism, den andra uppnås först när människor slutar att kriga mot varandra. Infriandet av världsfred, ”[...] en ny tidsperiod med storartade möjligheter”, innebär en helt ny fas i mänsklighetens historia och förutsätter

den radikala idén att människan börjar agera utifrån sin artgemenskap, som kollektiv kropp, i stället för en föreställd nationell gemenskap.¹⁹

Stridbar ungdom har liksom *Släkten Jerneploogs framgång*, ett världsomfattande perspektiv. Dramats slutscener innehåller ingredienser som regeringsskifte, militärstrejk och en internationell överenskommelse om successiv avvapning och förbrödringsarbete.²⁰ När soldaterna mot dramats upplösning vägrar att lyda order och skjuta skarpt mot sina fredligt demonstrerande landsmän illustreras ett medvetet förhållningssätt till konsekvenserna av att göra bruk respektive inte göra bruk av sin militära förmåga. Agambens utveckling av begreppet potentialitet kan fördjupa förståelsen av detta skeende. Med potential avser Agamben Aristoteles definition, där potential är detsamma som den kunskap eller förmåga (faculty) som någon besitter. Potentialitet och aktualitet har sedan Aristoteles nästan uteslutande uppfattats som motsättningar, men Agamben menar att potentialitet "[...] is not simply non-Being, simple privation, but rather the existence of non-Being, the presence of an absence [...]". Potential är något någon har, oavsett om denne gör bruk av den eller ej.²¹ Exempelvis är en soldat en soldat oavsett om hen använder sin tillägnade militära färdighet till att utföra krigshandlingar eller ej. Om potentialiteten endast kunde aktualiseras så skulle all potential redan vara aktualiserad. Potentialiteten inkorporerar i stället sin egen brist: förmågan att aktualisera sin färdighet som, exempelvis, soldat är därmed lika stark som förmågan att inte göra det.²² När soldaterna i *Stridbar ungdom* fattar beslutet att inte göra bruk av sin militära färdighet bidrar de därmed till att bana väg för en framtida ordning bortom den militaristiska – ett beslut som också får långtgående politiska konsekvenser.

Makten, äran och galanteriet

Foucault menar, inspirerad av Thomas Hobbes *Leviathan* (1651), att politikens mål är det sista slaget som upphäver "[...] maktutövandet så-

som krigets fortsättning."²³ Tron på att det existerar något sådant som ett sista slag betyder att politikens – det vill säga enligt Foucault krigets – mål är fred. Någon fördjupning i vad som skulle kunna följa på det sista slaget erbjuder Foucault dock inte. En sådan tanke är i stället möjlig att utveckla med stöd i Agambens fråga om varför makten är beroende av ära.²⁴ Utifrån ett religiöst, kristet och judiskt, perspektiv pekar Agamben på relationen mellan de styrande och det styrda som något ändligt. När domedagen passerat, syndarna hamnat i helvetet och de rättrogna i paradiset är änglarnas uppdrag slutfört. Även Gud kommer att vara sysslolös, inaktiv och inte längre utöva någon makt.²⁵ Föreställningen om tillvaron efter domedagen blir ett teologiskt problem som får sin lösning med att makten separeras från utövandet av makt. Makten existerar men praktiseras inte, den tillbes; övergår i det ceremoniella. Äran, skriver Agamben, är den form med vilken makten ersätter sig själv.²⁶

Om vi accepterar Foucaults utsaga att politikens mål är det sista slaget innebär det att militarismen har ett problem som liknar det teologiska. Tron på att det existerar ett sista slag betyder att politikens – det vill säga krigets – mål är att upphäva sig självt. Den kommande sista striden kan så förstås som krigets domedag och det därpå följande som paradiset (eller helvetet). Även militarismen är således beroende av ära, särskilt under perioder av fred då dess makt inte manifesteras i sin fulla kapacitet. Eller som Generalskan uttrycker det: "[...] för att kriga behövs män och vi har snart inga män, bara veklingar. Vi har ingen stridbar ungdom. Men det värsta av allt – krigarens yrke hedras icke längre som förr."²⁷

Äran av det militära manifesteras i gemensamma ritualer och symboler såsom uniformen, militärparaden, militärörkestern, tapperhetsutmärkelser, religiösa ceremonier inför strid och militärbegravningen. Dessa har betydelse för relationen mellan soldaters benägenhet att gå ut i krig och övrigas beundran för dem. *Stridbar ungdom* och *Släkten Jerneploogs*

framgång gestaltar på olika sätt soldaten som förkroppsligande både militarismens beroende av ära och praktiker för att militarisera kroppar. Generalskan har gjort sitt bästa för att uppfostra Regina till att både beundra och kräva soldaternas offervillighet för fosterlandet, men Flor får Regina att vackla i sin övertygelse: ”Jag har visst tyckt om militärer mest för att de göra honnör.”²⁸ Landshövding Jerneploogs dotter Agneta är däremot bergfast i sin försvarsiver. Hon är till och med uppvuxen på ”patriotisk kost” och hennes matvanor leder till oväntat samröre med, och förälskelse i, Ingars son Allan. När de möter en bataljon med marscherande infanterister på gatan är officeren inte sen att uppmärksamma Agneta: ”[Han] gjorde honnör för henne, och hon böjde på huvudet med sitt ljuva småleende av ung kvinna mot en jämbördig man – ett leende, som Allan ännu aldrig sett på hennes läppar.”²⁹ Episoden gör intryck på Allan och kort därefter låter han sig övertalas av Agneta till att exercera.

I slutet av 1700-talet skrev Mary Wollstonecraft att den enda skillnaden mellan militärer och kvinnor är att kvinnor är än mer underordnade på grund av sitt kön. Båda grupperna förvägras inflytande i samhället, befinner sig långt ner i samhällshierarkin och kämpar för att behålla sin plats i rangordningen genom att trampa på dem som står ännu lägre. Manér och galanteri går före moral. De får otillräcklig utbildning och övas inte i kritiskt tänkande vilket gör dem till offer för auktoriteter.³⁰ Sambandet mellan bristande utbildning, kvinnors underordning och militarisering är en omständighet som aktualiseras ett drygt århundrade senare i *Stridbar ungdom*, i form av kritik mot själva utbildningsväsendets och historieskrivningens avsaknad av kritiskt förhållningssätt. I *Släkten Jerneploogs framgång* adresseras samma problematik när Allan försäkar sina studier till förmån för armén medan Agneta inte ens är intresserad av att studera vid ett potentiellt flickgymnasium i Gustavsfors – båda ställningstaganden som får ödesdigra konsekvenser. I en nyckelscen som förebådar

den tragiska intrigen håller landshövding Jerneploog ett tal mot etableringen av gymnasiet. I sin argumentation väver han samman nationens behov av att vara självförsörjande när det kommer till såväl livsmedel som barnalstring för att vara rustad inför ett potentiellt yttre hot. Liksom den minskade sädesproduktionen tvingat svenskarna att blanda utländskt mjöl i det svenska för att få bröd, riskerar gymnasiet att resultera i så pass många lärda flickor och studentskor att det framtida släktet hotas.³¹

Bara några år innan *Stridbar ungdom* skrevs hade Sverige övergått från ett system med yrkesarmé till allmän värnplikt.³² I Flors vägran att exercera yttrar sig således också ett motstånd mot militarismen som en implicit biopolitik där den moderna staten dels när idén om kriget som naturgivet, biologiskt betingat, dels kräver att vissa individer, utvalda baserat på kön, ålder och klass, offerar sina kroppar för att trygga andra kroppar men framför allt samhällskroppen – nationalstaten. Foucault har varit tongivande i utvecklingen och spridningen av begreppet biopolitik, men termen myntades redan i början av 1900-talet av statsvetaren Rudolf Kjellén (1864–1922).³³ Stéenhoff sätter därmed fingret på en i samtiden aktuell fråga när hon gestaltar hur folket förutsätts skydda folket (mot andra folk) i militarismens tjänst:

REGINA

Kriget är berättigat, när det förs för höga mål. Krigarens kall är därför även i fredstid aktningvärt, ja storartat. Krigaren räddar sitt folks liv, det är för mer än att rädda aldrig så många individer.³⁴

Regina är här ett eko av sin mor Generalskan, som betraktar alla unga manskroppar som potentiella soldater. Generalskan ser på värnplikten som en uppfostringstid där det elementära är att soldater lyder order och fyrar av sina vapen på kommando, oavsett måltavla. Soldatkroppen är inget annat än ett redskap i fosterlandets tjänst. Hennes idé om den ultimata soldaten är en lika delar belevad

som hypermaskulin man. Soldaten ska med andra ord, i linje med Wollstonecrafts utsaga, inte vara för ”civiliserad”. Det är visserligen av vikt att tjäna och uppvakta kvinnan i fredstid, men framför allt att frammana en brutal sida i krigstid. Ungdomens antinationalism är för Generalskan ett maskangrepp på själslivet. Mot sådant finns endast ett botemedel – krig och att ära krigaren.

Vad gäller Allans exercis blir den allt annat än ärofylld. Han inordnas i det militära kollektivet och reduceras till en kropp utan namn. Han blir, och börjar benämna sig själv som, nummer 83. Hygienförhållandena i kasernen är undermåliga och inför en vintermanöver i Norrland får han feber. Doktorn anser att lite frisk luft bara kommer att göra honom gott och avslår ansökan om sjukpermission. Allan skickas upp till ett 40 grader kallt Norrbotten där han avlider i scharlakansfeber. Sarah Death påpekar ironin i att Ingar, som romanens enda pacifistiska mor, också är den enda som förlorar sin son.³⁵ Det är naturligtvis en tragedi, men erfarenheten av att förlora ett barn får Ingar att erfara en ”[...] fördold gemenskap: den med dem, som lida mycket.”³⁶ Hon sörjer över att denna erfarenhet inte får kollektiva proportioner utan förblir personlig. Shapiro drar i sin analys av *Deer Hunter* en parallell mellan oförmåga till artikulation och döden. Det lilla samhället Clairton visar sig oförmöget att svara på den katastrof som Vietnamkriget för med sig. I stället hemfaller de åt plattityder, tomma patriotiska slogans och ritualer: ett paralyserat tillstånd som överlåter de militariserade kropparnas öde åt slumpen.³⁷ Livet i såväl Clairton som Gustavsfors synliggör på så vis kriget som ett mänsklighetens förfall, som människorna varken förmår sörja eller agera på som en kollektiv kropp. I båda samhällena är det primärt genuskonstruktioner och ojämställdhet mellan män och kvinnor som står i vägen för en gemensam reaktion, men i Gustavsfors är även klasskillnaderna ett påtagligt hinder för någon bredare organisering. Som Vujanović konstaterar är själva idén om

en kollektiv kropp verkningslös om den inte inbegriper en socialpolitisk dimension.

Varaktig fred, en skräckhistoria?

En värld där militarismen inte längre står som garant för staters självklara rätt till suveränitet och försvar av densamma skulle te sig radikalt annorlunda. Därför ryggar Regina tillbaka när Flor ironiserar över hur Jesus tillbes i militärstaternas kyrkor, medan att verkligen efterleva Jesu lära skulle innebära slutet för fosterlandet. Krig är en konstituerande aspekt av den moderna statens uppkomst och en ofrånkomlig del i nationalstaternas förhållande till varandra.³⁸ Regina oroar sig för en degradering av fosterlandet. Hon räds fred snarare än krig eftersom det förra dels skulle omintetgöra hennes privilegierade position, dels destabilisera hennes förhållande till män i societeten, framför allt officerare. Som Ahlund uppmärksammat vänder sig Flor även mot den manstyp militarismen fostrar.³⁹ Reginas fråga: ”Och sedan då? – Hur skulle det bli efteråt?”⁴⁰ sätter dock, främst av allt, fingret på kärnan i kritiken mot freds rörelsen, liksom potentialen i att läsa fram idéer om fred i skönlitteraturen.

Den idealistiska fredstanken har anklagats för att driva ett utopiskt projekt, där en fredlig värld framställts som ett paradiset. Ett paradiskt tillstånd inbegriper en idé om sysslöshet och inaktivitet. Agamben citerar Augustinus för att visa omöjligheten i att som människa fullt ut förstå innebörden av ett sådant tillstånd: ”[...] the peace of God which, as the apostle says, passeth all understanding.”⁴¹ Människans oförmåga att greppa innebörden av den oändliga inaktivitet som följer på domedagen kan läsas som en rädsla för det okända – vad innebär det att vara människa om det inte längre finns något att göra eller utföra? Föreställningen om den kusliga inaktiviteten i himmelriket kan liknas vid idén om den varaktiga freden som ställer den militaristiska ontologin på ända. Då fred historiskt sett förknippats med inaktivitet, idealism och passivitet framträder en bild av

fred som motsatsen till liv; en samling kroppar utan uppgift eller mål. Det är just den här bilden Stéenhoff och Wägner försöker slå hål på.

Att bryta militarismens förutsägbara upp-
reppning av krigsberedskap och krig kräver en ny
syn på historisk utveckling, liksom på hur den
männliga kroppen kan göras delaktig i denna
utveckling annat än som militariserad kropp.
Det innebär också att tänka om människans
vara i världen, att sätta fred i centrum och att ta
sig an frågan om vad fred skulle kunna vara. En
sådan ansats finns, sammanfattningsvis, inskri-
ven i *Stridbar ungdom* och *Släkten Jerneploogs
framgång*. För det första problematiserar båda
verken idén om militarismen som en förutsätt-
ning för mänskligt vara genom att adressera
frågan om vad som driver militarismen. Det
männliga synliggörs som militarismens motor
när militarismen internaliseras som norm *av*
kroppar *i* kroppar: genom uppfostran, utbild-
ning, värnplikt, klasskillnader, ojämställdhet,
ärandet av det militära och nationen.

För det andra utmanas den militaristiska
ontologin genom skildringar av en alternativ
utgångspunkt och hur människan kan närma
sig och agera utifrån den. Intrigen i *Stridbar
ungdom* får sin upplösning i internationellt re-
lationsbyggande arbete och framför allt en his-
torisk vändpunkt som inte utgörs av krig utan
fredliga protester.⁴² Krig – inte fred – gestaltas
därmed som ett stagnerat tillstånd av ständiga
omtagningar medan vägen till, upprätthållan-
det och utvecklingen av, varaktig fred innebär
febril aktivitet. I *Släkten Jerneploogs framgång*
personifieras aktiviteten av den slutkörda Ingar
som i vardagen agerar utefter sina ideal. Hon
arbetar för organisering i socialpolitiska frågor
och sätter sin tilltro till att världen inte är
statisk utan möjlig att förändra. I en översikt
av huvuddragen i Wägners författarskap fram-
håller Karin Boye skildringen av den samlade
männkligheten som en dold kraftresurs som
ett återkommande tema.⁴³ En liknande tanke,
bland annat benämnd som det Telluriska
fosterlandet, finns hos Stéenhoff.⁴⁴ Förutsätt-
ningen för att kunna göra bruk av denna po-

tentiella gemenskap är för såväl Wägner som
Stéenhoff att kampen för fred går hand i hand
med kampen för jämlikhet och jämställdhet.
De föregriper därmed John Galtungs begrepp
positiv fred (en utveckling av den idealistiska
fredstanken) där fred definieras som frånvaro
av våld *och* avsaknad av strukturellt våld – det
vill säga positiv fred förutsätter mänskliga rät-
tigheter och social rättvisa.⁴⁵

Slutligen framträder i *Stridbar ungdom*
och *Släkten Jerneploogs framgång* utopin,
snarare än militarismen, som oundgänglig
för mänskligt vara. Samtliga karaktärer har
en mer eller mindre tydlig idé om just sitt
idealsamhälle, och de som förmår föreställa
sig något bortom det rådande är också de
som driver historien i en annan riktning än
den militära. I *Stridbar ungdom* är det freds-
vännernas frustration över sakernas tillstånd
som ger nya perspektiv på nuet och vidgar
förutsättningarna för det kommande. De
värdesätter meningsutbyte som en väg mot
förändring, ifrågasätter vedertagna sanningar
och vågar gå mot ovisshet. I *Släkten Jerneploogs
framgång* har visionen och dagdrömmen om
fred en central ställning. Allan kritiserar Ingar
för att leva som om hon drömde. Han hävdar
att hon skaffar sig illusioner och agerar på dem
eftersom hon inte står ut med verkligheten.
Men Ingars visionära tänkande och handlande
visar sig vara just det som gör att hon orkar
leva vidare, trots alla motgångar. Ernst Bloch
betonar att dagdrömmens försök att tillfreds-
ställa önskningar och behov signalerar att
tillvaron inte är tillfredsställande. Att lägga
större vikt vid de dagdrömmar som inte är
rent eskapistiska kan på sikt leda till konkret
förändring.⁴⁶ På ett liknande vis öppnar
Agambens resonemang om potentialitet för
förståelsen av en i människan inneboende
möjlighet till att påverka världen i en annan
riktning än den nuvarande. Potentialitet är
närvaron av det frånvarande och kan – liksom
det utopiska – synliggöra det som, ännu, inte
är. Människan är inte determinerad att föra
krig. Dels eftersom förutsättningen för krig

är ett aktivt tillägnande av militära kunskaper och färdigheter, dels eftersom människor med militära färdigheter alltid har potentialen att både göra och inte göra bruk av dessa. Den ofta reproducerade bilden av fred som ett verklighetsfrämmande projekt motsägs också av skildringarna i *Stridbar ungdom* och *Släkten Jerneploogs framgång*. Där råder det ett spänningsförhållande mellan det hotfulla i den

utopiska framställningen och avfärdandet av det utopiska som naiv fantasi: en motsättning som går igen i den realistiska och idealistiska fredstanken. Genom att systematiskt studera idéer om fred i skönlitteratur kan ett språk och en form bortom negationen framträda, som gör det möjligt att ompröva föreställningen om militarismen och den militariserade kroppen som ofrånkomlig.

Noter

- 1 Se ex. Anne Hedén och Lina Sturfelt, "Den svår fångade freden: Fredsforskning i ett historiskt perspektiv", *Historisk tidskrift* 2019:3 (2019), 421–428; Alf W. Johansson, "Inledning" i Immanuel Kant, *Om den eviga freden: Ett filosofiskt utkast*, övers. Alf W. Johansson (Göteborg: Daidalos, 2018), s. 9–45; Rebecka Lettevall, "Fred i tiden: Modern och senmodern fred speglad i nobelprisen", i *Fred i realpolitikens skugga*, red. Magnus Jerneck (Lund: Studentlitteratur 2009), 49–64.
- 2 Se ex. Catherine Wilson, "Leibniz on War and Peace and the Common Good", i *Fuer unser Glick und das Glueck anderer* (Hildesheim: George Olms, 2017), 33–62; Cynthia Cockburn, *Anti-Militarism: Political and Gender Dynamics of Peace Movements* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2012), 1–18; Lettevall, "Fred i tiden"; John Gittings, *The Glorious Art of Peace: From the Iliad to Iraq* (Oxford: Oxford University Press, 2012); Nigel J. Young, *The Oxford International Encyclopedia of Peace* (New York: Oxford University Press, 2010), 1–14.
- 3 Jag avser här ontologi i bemärkelsen fundamentalt ontologi, frågan om vad det innebär att vara. Till skillnad från traditionell ontologi, frågan om varför något är.
- 4 Se Claes Ahlund, "En mental militarisering: Den svenska litteraturen före och under första världskriget", *Samlaren* vol. 124 (2004); Claes Ahlund, "Krig och kultur i konservativ och radikal belysning: Annie Åkerhielm och Frida Stéenhoff från sekelskiftet till första världskriget", *Samlaren* vol. 126 (2005); Sofi Qvarnström, *Motståndets berättelser: Elin Wägner*, *Anna Lenah Elgström, Marika Stiernstedt och första världskriget* (Hedemora: Gidlund, 2009).
- 5 Stéenhoff är i dag kanske mest känd för att ha bidragit till att introducera begreppet feminism i Sverige i föredraget *Feminismens moral* (1903). Hon debuterade 1896 som en andra generationens moderna genombrottsförfattare med dramat *Lejonets unge*. Hon var livet igenom verksam som författare och opinionsbildare med fokus på socialpolitiska frågor och engagerade sig i fredsfrågan som aktivist, författare och debattör. Wägner är betydligt mer namnkunnig än Stéenhoff och behöver ingen närmare introduktion. Wägnerforskningen är också rik men fredstematiken är med få undantag (se med fördel Qvarnström) studerad utifrån Wägners engagemang som aktivist och det finns mycket kvar att säga om skönlitteraturen.
- 6 John Armitage, "Militarized Bodies: An Introduction", *Body & Society* vol. 9, nr. 4 (december 2003): 4. <https://doi.org/10.1177/135703403773684612>.
- 7 Michael J. Shapiro, "Perpetual War", *Body & Society* vol. 9, nr. 4 (december 2003), 109. <https://doi.org/10.1177/135703403773684685>.
- 8 Katarina Leppänen och Therese Svensson, "Om naturupplevelser hos Elin Wägner och Hagar Olsson: Lästa i eko- och vithetskritisk belysning", *Tidskrift för genusvetenskap* vol. 37, nr. 1 (2016), 12–31. Relationen mellan det mänskliga och det mer-än-mänskliga är ett av artikelnas fokus men Leppänen och Svensson snuddar även vid fler teman, varav ett är militarism.
- 9 Elin Wägner, *Släkten Jerneploogs framgång* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1916), 145–46.

- 10 Ana Vujanovic, "The Collective Body of the Pandemic: From Whole to (Not) All", *e-flux journal*, nr. 119 (2021).
- 11 Christina Carlsson Wetterberg, *-Bara ett öferskott af lif-: En biografi om Frida Stéenhoff (1865–1945)* (Stockholm: Atlantis, 2010), 194.
- 12 Frida Stéenhoff, *Stridbar ungdom: Skådespel i tre akter* (Malmö: Socialdemokratiska Ungdomsförbundets förlag, 1907), 78.
- 13 I Europa härstammar den moderna fredstanken – frågan om hur en global och permanent fred ska kunna uppnås – ur en realistisk och en idealistisk tradition. Den realistiska traditionen ser till den historiska erfarenheten och konstaterar att krig alltid kommer att existera. Det innebär en närmast statisk syn på människan och gör realisten till försvarsvän. Idealisterna tror i stället på utveckling och förändring. Krig är något socialt, inte ontologiskt, betingat och kan därför bekämpas. Det är i mötet mellan den realistiska och idealistiska traditionen som fredstanken i Europa modelleras. Johansson, "Inledning", 11–12.
- 14 Stéenhoff, *Stridbar ungdom*, 53–54.
- 15 Michel Foucault, *Sambället måste försvaras: Collège De France 1975–1976* (Hägersten: Tankekraft, 2008), 31.
- 16 Foucault, *Sambället måste försvaras*, 32–33.
- 17 Stéenhoff, *Stridbar ungdom*, 31.
- 18 Claes Ahlund har uppmärksammat att likstäl-landet av att döda en medmänniska med kannibalism återkommer i Stéenhoffs författarskap. Han noterar också hur Stéenhoffs föregriper Selma Lagerlöfs snarlika tankefigur i antikrigsromanen *Bannlyst* (1918). Ahlund, "Krig och kultur i konservativ och radikal belysning", 119. Stéenhoffs paralleller till kannibalism återstår dock att problematisera då de, i likhet med hennes andra darwinistiska utvecklingstankar, tenderar att slå över i eugenik.
- 19 Frida Stéenhoff, *Krigets herrar - världens herrar: Föredrag på socialistiska internationella kvinnodagen i Stockholm 1915* (Stockholm, 1915), 25.
- 20 Stéenhoff, *Stridbar ungdom*, s. 78.
- 21 Giorgio Agamben, *Potentialities: Collected Essays in Philosophy* (Stanford, California: Stanford University Press, 1999), 177–79.
- 22 Agamben, *Potentialities: Collected Essays in Philosophy*, 181–82.
- 23 Foucault, *Sambället måste försvaras*, 32.
- 24 Giorgio Agamben, "Art, Inactivity, Politics", i *Politics, Criticism of Contemporary Issues. Serralves International Conferences 2007*, red. Rui Mota Cardoso (Fundação Serralves, 2008), 133.
- 25 Inaktivitet är här inte detsamma som icke-aktivitet: "It refers rather to an operation which involves inactivating, decommissioning (des-oeuvrer) all human and divine endeavour." Agamben, "Art, Inactivity, Politics", 139.
- 26 Agamben, "Art, Inactivity, Politics", 132–34.
- 27 Stéenhoff, *Stridbar ungdom*, 10.
- 28 Stéenhoff, *Stridbar ungdom*, 67.
- 29 Wägner, *Släkten Jerneploogs framgång*, 98–99.
- 30 Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman* (London; New York: Penguin Books, 2004), 33–35.
- 31 Wägner, *Släkten Jerneploogs framgång*, 49–50.
- 32 Se ex. Anders Ahlbäck och Fia Sundevall, "Värnpliktsstreck: En självklarhet som vändes till sin motsats?", *Arbetshistoria*, nr. 170–171 (2–3 2019).
- 33 Jakob Nilsson och Sven-Olov Wallenstein, *Foucault, Biopolitics, and Governmentality* (Huddinge: Södertörns högskola, 2013), 7–8.
- 34 Stéenhoff, *Stridbar ungdom*, 32.
- 35 Sarah Death, "Sexual Politics and the Defeat of Sisterhood in Elin Wägner's Släkten Jerneploogs Framgång, (the Rise of the House of Jerneploog)", i *Mothers - saviours - peacemakers: Swedish women writers in the twentieth century*, red. Karin Westman Bergh och Gabriella Åhmansson (Uppsala: Reprocentralen HSC, 1983), 138.
- 36 Wägner, *Släkten Jerneploogs framgång*, 234.
- 37 Shapiro, "Perpetual War", 117.
- 38 Johansson, "Inledning", 12–13.
- 39 Ahlund, "Krig och kultur i konservativ och radikal belysning", 116.
- 40 Stéenhoff, *Stridbar ungdom*, 29.
- 41 Agamben, "Art, Inactivity, Politics", 134.
- 42 Stéenhoff, *Stridbar ungdom*, 78.
- 43 Karin Boye, "Elin Wägner: En översikt", i *Det hungriga ögat* (Stockholm: Legus, 1992), 131.
- 44 Frida Stéenhoff, *Fosterlandskänslan* (Stockholm: Björck & Börjesson, 1907), 19.
- 45 Karin Aggestam, "Fredsforskning och internationella relationer", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 112, nr. 5 (2010): 455–56.
- 46 Ernst Bloch, *Das Prinzip Hoffnung: in fünf Teilen* (Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1977), 1–2.

Summary

The Ontology of Militarism: War and Peace as Conditions of Existence in Frida Stéenhoff's Stridbar ungdom and Elin Wägner's Släkten Jerneploogs framgång

This article claims that Western culture is tinged by an idea of an ontology of militarism. By analyzing how bodies are militarized because of this presumption, and how resistance against that very same presumption is carried out in Frida Stéenhoff's *Stridbar ungdom* (1906) and Elin Wägner's *Släkten*

Jerneploogs framgång (1916), this article presents an alternative understanding of the relationship between militarism and peace. Both works problematize and challenge the idea of militarism as a pre-condition for the human being. Finally, utopia, rather than militarism, emerges as indispensable to human beings.

Keywords: Frida Stéenhoff, Elin Wägner, collective body, militarized bodies, ontology of militarism, peace studies, utopia